

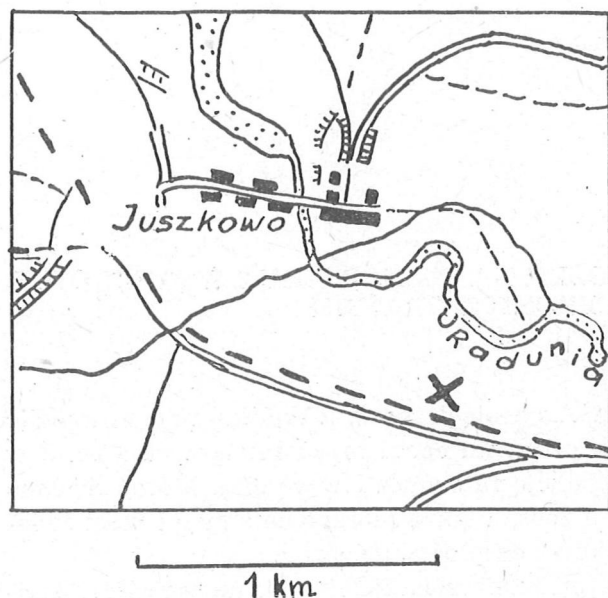
ODKRYCIE JAMY ZE ZBOŻEM NA STANOWISKU 3 W JUSZKOWIE, GM. PRUSZCZ GDAŃSKI

Wiosną 1973 r. Muzeum Archeologiczne w Gdańsku przeprowadziło w partii wschodniej osady z przełomu epoki brązu i żelaza na stan. 3 w Juszkuwie, gm. Pruszcz Gd., akcję ratowniczą, w wyniku której zbadano jamę ze zwęglonymi ziarnami zbóż, a także zebrano ceramikę i kości zwierzęce z jam zniszczonych wskutek eksploatacji żwiru¹.

Wspomniana jama ze zbożem, oznaczona kolejnym numerem 241, znajdowała się na południowej krawędzi zwirowni, w odległości 73 m na wschód od słupka hektometrowego PKP wyznaczającego 3,4 km i ok. 750 m na południowy wschód od wsi Juszkowo, w pobliżu granicy Juszkowa i Pruszcza Gdańskiego (ryc. 1). Miejsce odkrycia znajduje się na piaszczystej terasie, na południowym brzegu Raduni. W części wschodniej terasa znacznie się zwęża i jej szerokość wynosi zaledwie ok. 80 m. Jest to wschodnia partia stanowiska 3, na którym znajduje się osada z przełomu epoki brązu i żelaza, badana od 1963 r. przez Muzeum Archeologiczne w Gdańsku². Miejsce dotychczasowych prac wykopaliskowych

¹ Badania przeprowadzono w dniu 6 IV 1973 r. w następstwie zgłoszenia przekazanego przez mgra Henryka Kleinzellera, zasłużonego współpracownika Muzeum Archeologicznego w Gdańsku. Udział w badaniach wzięli: K. Dampz, R. Wyka i niżej podpisany (pracownicy Muzeum) oraz M. Wiśniewska. Zabytki znajdują się w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Gdańsku, nr inw. 1973: 1969—170. Odkrycia dokonał mgr H. Kleinzeller w końcu marca 1973 r. podczas lustracji nowej zwirowni, założonej przez Kombinat PGR Rusocin. Wprawdzie wydobywanie żwiru decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku natychmiast wstrzymano, jednakże zniszczeniu uległa prawie cała wschodnia partia stanowiska 3. Uratowanie niżej opisanych materiałów zawdzięczamy wyłącznie H. Kleinzellerowi, któremu chciałbym na tym miejscu złożyć wyrazy głębokiej wdzięczności.

² Wyniki dotychczasowych badań opublikowane zostały m. in. w pracach: L. J. Łuka, *Kultura wschodniopomorska na Pomorzu Gdańskim*, t. I, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966, s. 21—24; L. J. Łuka, M. Pietrzak, *Osada z przełomu epoki brązu i żelaza w Będzieszynie, pow. Gdańsk. Sprawozdanie z badań 1966 roku*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 20, 1969, s. 83—93; J. T. Podgórski, *Z badań wykopaliskowych w Juszkuwie (Będzieszynie) w pow. gdańskim (1967—1969)*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 23, 1971, s. 79—92; tenże, *Tymczasowe wyniki badań wykopaliskowych prowadzonych w 1969 r. na stanowisku 3 w Juszkuwie, w pow. gdańskim*, „Pomorania Antiqua”, t. 4, 1972, s. 205—234.

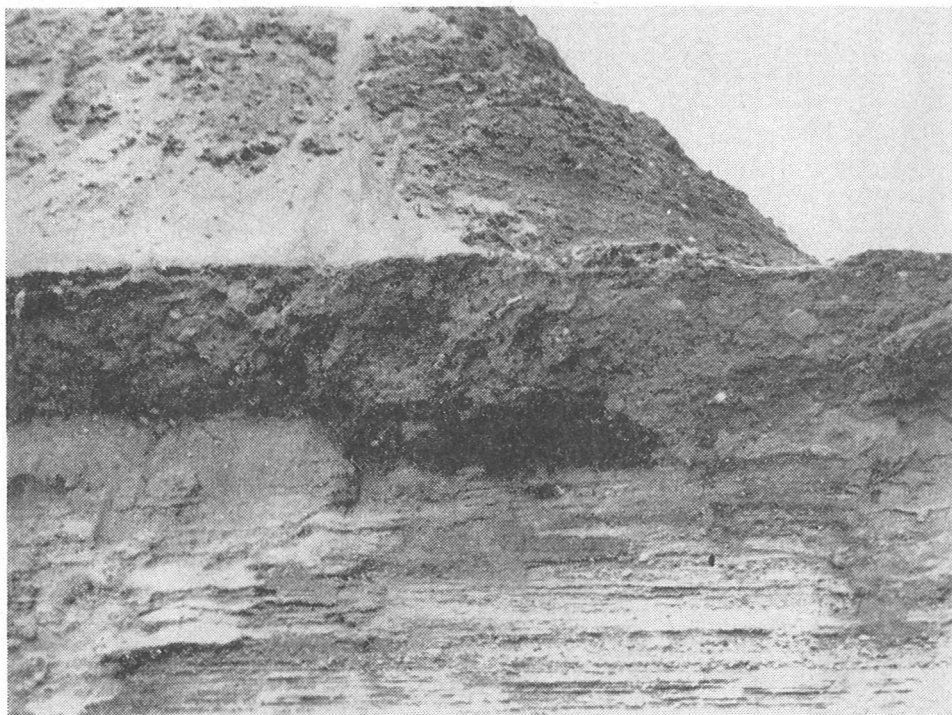
Ryc. 1. Juszkowo, gm. Pruszcz Gd., stan. 3. Miejsce odkrycia jamy ze zbożem

Fig. 1 Juszkowo, Pruszcz Gdański parish, site 3. Location of pit with grain

oddalone było ok. 250 m na zachód. Wschodnia partia stanowiska nie była do 1973 r. badana, aczkolwiek w 1971 r. odkryto tu kilka mało charakterystycznych ułamków ceramicznych, które ogólnie datować można na schyłek epoki brązu i wczesną epokę żelaza. Z kolei w 1972 r. w wykopie ziemnym przeprowadzonym wzdłuż granicy Juszkowa i Pruszcza Gdańskiego natrafiono na pozostałości 2 palenisk, nie zawierających jednakże materiału zabytkowego. Dalsze ślady osadnictwa stwierdzono wiosną 1973 r. podczas wybierania żwiru. Dokładna liczba zniszczonych wówczas jam i palenisk nie jest znana, przypuszczalnie było ich kilkadziesiąt.

Jama nr 241 (ryc. 2) zachowała się mniej więcej w połowie. Zalegała tuż pod warstwą orną, na głębokości 28 cm. W rzucie poziomym miała kształt kolisty, a jej średnica wynosiła 1,0–1,1 m. W przekroju obiekt wykazywał kształt dość płytkiej niecki o głębokości 20 cm. Wypełnisko jamy w górnej partii stanowił żółty piasek przemieszany z szaroczarnym. W dolnej partii jamy zalegała warstwa szaroczarnego piasku ze spalenizną, o miąższości od 5 cm na skraju wschodnim jamy do 15 cm na skraju zachodnim. W warstwie tej zalegały liczne, zwęglone ziarna zboża (ryc. 3).

W jamie natrafiono tylko na jeden niewielki ułamek środkowej partii naczynia o powierzchni zewnętrznej nieco schropowaczonej, szarobrunatnej, grubości 0,7 cm. Powierzchnia wewnętrzna — gładka, brunatna. Gлина schudzona była domieszką gruboziarnistego tłucznia i niezbyt dobrze wypalona. Ponadto wybrano wypełnisko jamy w 8 dużych próbach, obejmujących ok. 46 tys. cm³, z których wypreparowano ok. 260 tys. ziaren zwęglonego zboża, a także zwęglone szczątki roślinne traw i chwastów. Według analizy — przeprowadzonej przez dr M. Klichowską z Pra-

Ryc. 2. Juszkowo, gm. Pruszcz Gd., stan. 3. Jama nr 241 w profilu żwirowni

Fig. 2. Juszkowo, Pruszcz Gdański parish, site 3. Pit No. 241 in the profile of the gravel pit

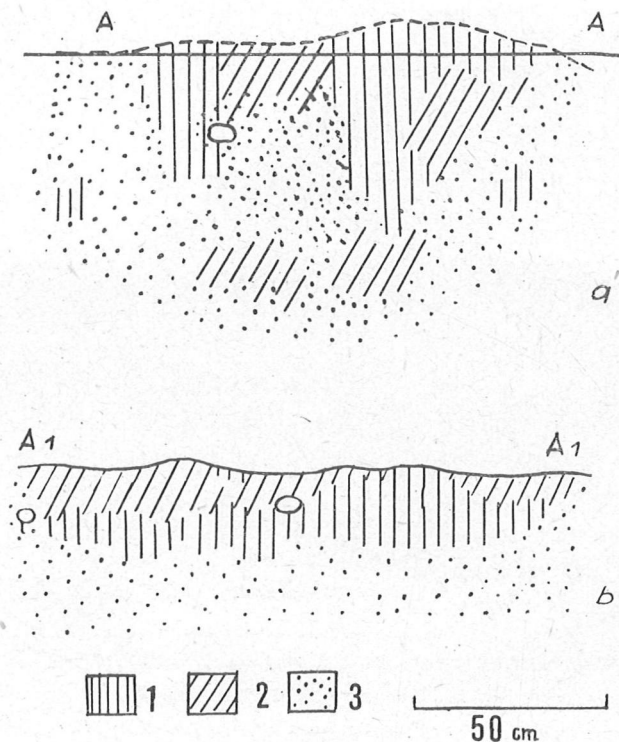
cowni Paleobotanicznej IHKM PAN w Poznaniu na zlecenie Muzeum Archeologicznego w Gdańsku — w przebadanych próbach większość stanowił jęczmień zwyczajny (*Hordeum vulgare*). Ponadto wykryto niewielką ilość ziaren pszenicy zwyczajnej (*Triticum aestivum*) i jedno ziarno pszenicy płaskurki (*Triticum diococum*). Wśród pozostałych szczątków roślinnych wyróżniono węgielki dębu (*Quercus* sp.) oraz nasiona i owoce chwastów zbożowych z przewagą trawy (*Graminae*) oraz szczawiu (*Rumex*)³.

W materiale zabytkowym, zebrany z zniszczonych, nie oznaczonych jam znajdują się:

A. Ułamki ceramiczne — ogółem 88 fragmentów, w tym:

I. Ceramika tzw. grubej roboty — 72 fragm., wśród nich wyróżniono: — 2 fragm. brzegów naczyń o powierzchni schropowanej, ceglastero-

³ Dane według analizy dr M. Klichowskiej pt. „Wyniki badań botanicznych ziaren zbożowych z osady wczesnożelaznej w Juszkowie, pow. Gdańsk, znajdujące się w archiwum Muzeum Archeologicznego w Gdańsku. Wyczerpujące wyniki badań botanicznych publikuje M. Klichowska w niniejszym tomie „Pomorania Antiqua”.

Ryc. 3. Juskowo, gm. Pruszcz Gd., stan. 3. Rzut poziomy i pionowy jamy nr 241

Legenda: a — rzut poziomy, b — rzut pionowy, 1 — szaroczarny piasek ze spalenizną, 2 — piasek żółty przemieszany z szaroczarnym, 3 — piasek żółty

Fig. 3. Juskowo, Pruszcz Gdański parish, site 3. Vertical and horizontal projections of pit No. 241

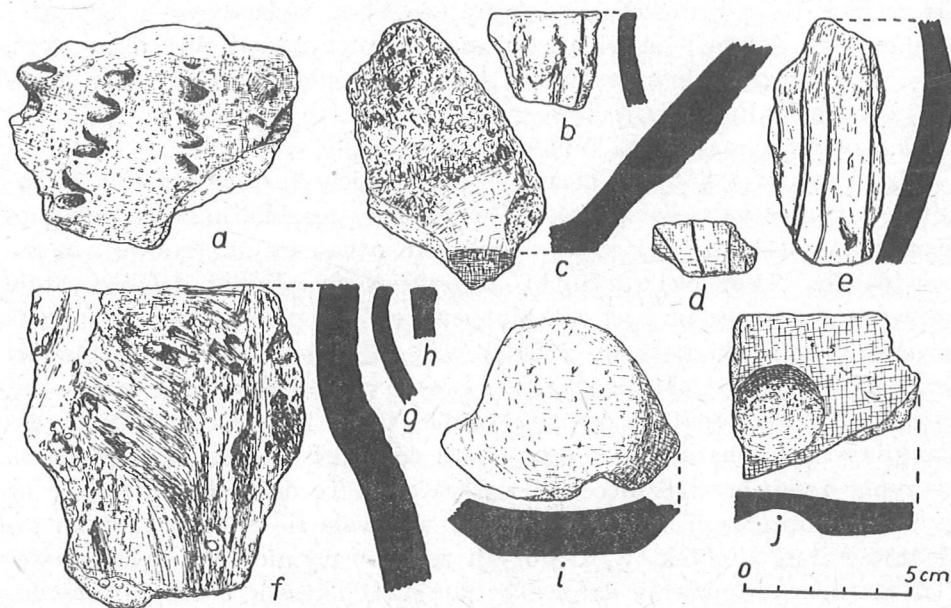
Legend: a — horizontal projection, b — vertical projection, 1 — grey-black sand with burnt matter, 2 — yellow sand mixed with grey-black, 3 — yellow sand

natnej, wewnątrz brunatnej oraz ceglastobrunatnej, miejscami szarej i wewnątrz szarej. Grubość ścianek 0,7 cm, glina schudzona domieszką gruboziarnistego tłucznia, wypał dobry (ryc. 4 b, h);

- 66 fragmentów partii środkowych naczyń o powierzchni schropowanej, niekiedy obmazywanych palcami (ryc. 4 f), barwy ceglastej, ceglastobrunatnej, brunatnej i szarobrunatnej. Powierzchnia niektórych ułamków jest niestarannie wygładzona, w jednym wypadku występuje zdobienie w postaci pionowych rzędów odcisków palców (ryc. 4 a). Grubość ścianek wynosi 0,6—1,3 cm, Głina schudzona domieszką gruboziarnistego tłucznia, na ogół dobrze wypalona;
- 1 fragm. ucha naczynia, glina ceglastobrunatna, schudzona gruboziarnistym tłuczniem, słabo wypalona, zach. dł. 1,9 cm, szer. 1,8 cm;
- 3 fragm. den i partii przydennych naczyń. Dna płaskie o powierzchni dość niestarannie wygładzonej, ceglastobrunatnej. Zachowany w jednym wypadku fragment ścianki naczynia ma powierzchnię schropowaną (ryc. 4 c). Głina schudzona domieszką gruboziarnistego tłucznia, dobrze wypalona.

II. Ceramika tzw. stołowa — ogółem 16 fragmentów, w tym:

- 1 fragm. brzegu niewielkiego dzbanka (lub kubka) o stożkowej szyjce i nieco wychylonym na zewnątrz brzegu. Powierzchnia gładzona obu-

Ryc. 4. Juszkowo, gm. Pruszcz Gd., stan. 3. Wybór materiału ceramicznego ze wschodniej partii stanowiska

Fig. 4. Juszkowo, Pruszcz Gdański parish, site 3. Range of pottery from the eastern part of the site

stronnie, czarna, domieszka drobno- i średnioziarnista, glina dobrze wypalona, grub. ścianki 0,5 cm (ryc. 4 g);

- 13 fragm. partii środkowych, pochodzących od różnych naczyń o powierzchni gładzonej, ceglastrobrunatnej, brunatnej i ciemnoszarej. Glina z domieszką drobno- i średnioziarnistą, w niektórych wypadkach z niewielkim dodatkiem gruboziarnistego tłucznia, wypał dobry. W 4 przypadkach ułamki są ornamentowane. Zdobienie stanowi motyw pionowych, równoległych lub rozchodzących się promieniście linii (ryc. 4 d, e), odciski paznokci lub żłobki. Grub. ścianek wynosi 0,5—1,0 cm;
- 2 fragmenty den. Jedno z nich jest prawie całkowicie zachowane, płaskie, o powierzchni zewnętrznej wygładzonej ceglastrobrunatnej, wewnętrznej — szarobrunatnej. Glina z domieszką drobno- i średnioziarnistą, dobrze wypalona. Średn. dna wynosi 5,0 cm, grub. 1,0 cm (ryc. 4 i). Drugie dno zachowało się tylko fragmentarycznie, jest ono również płaskie, o powierzchni zewnętrznej wygładzonej, ceglastrobrunatnej, wewnętrznej — ceglastej. Glina schudzona drobno- i średnioziarnistą domieszką, dobrze wypalona. Grub. dna wynosi 0,9—1,0 cm. Na spodniej partii dna znajduje się koliste wgłębienie o średn. 2,8 cm i głęb. 0,5 cm (ryc. 4 j).

B. Fragment glinianej formy odlewniczej typu niszczejącego, wykonanej z gliny barwy ceglastej. Dno formy jest płaskie. Kanał odlewniczy

nie zachował się, jednakże glina wykazuje ślady oddziaływania wysokiej temperatury, forma była więc używana. Wymiary: zach. dł. 2,9 cm, wys. 1,4 cm. Przypuszczalnie forma ta służyła do odlewu kolistych w przekroju bransolet lub naszyjników.

C. Kości zwierzęce — kilkanaście szczątków.

Uzyskany materiał ceramiczny pod względem formy, sposobu wykonania, ornamentyki i barwy charakterystyczny jest dla kultury łużyckiej (grupy kaszubskiej), zwłaszcza w zakresie ornamentyki liniowej, odcisków palców i żłobków. „Łużycki” charakter ma również dołek na dnie naczynia ukazanego na ryc. 4 j. Materiał ten jest podobny do dotychczas uzyskanej ceramiki na stan. 3 i datować go możemy na przełom epoki brązu i wczesnej epoki żelaza⁴. Datowanie samej jamy ze zbożem jest utrudnione przez fakt, iż odkryto w niej tylko jeden mały ułamek ceramiczny, mało charakterystyczny, gdyż pochodzi on ze środkowej partii naczynia o powierzchni nieco schropowanej. Te dane nie pozwalają na uściślenie chronologii. Ponieważ jama znajdowała się w bezpośrednim sąsiedztwie innych obiektów, z których zebrano wymieniony wyżej materiał ceramiczny, możemy datowanie jamy 241 określić z dużym prawdopodobieństwem w ramach chronologicznych ustalonych dla wschodniej partii stanowiska 3, tj. na przełom epoki brązu i żelaza. Znaleźisko formy odlewniczej wskazuje, że — podobnie jak w środkowej i północnej partii osady — również we wschodniej części stanowiska reprezentowana była metalurgia brązu.

Zboże odkryte w jamie złożone było pierwotnie w jakimś pojemniku, którym jednakże nie było naczynie gliniane, gdyż z niego musiałyby pozostać szczątki. Prawdopodobnie znajdowało się w worku płóciennym lub skórzanym, albo w koszu wiklinowym. Pojemnik ten spłonął razem ze zbożem. Jama miała więc charakter magazynu o raczej tymczasowym charakterze. Ponieważ zboże zajmowało dolną partię jamy, nie wypełniając jej całkowicie, sądzić można, iż zapas był na wyczerpaniu, zanim uległ spaleni, bądź zmagazynowano stosunkowo niewielką ilość zboża.

Uzyskane w toku badań ratowniczych materiały przedstawiają znaczną wartość. Cenne zwłaszcza jest odkrycie jamy ze zbożem — pierwsze tego rodzaju gromadne znalezisko na Pomorzu Wschodnim u schyłku epoki brązu i we wczesnej epoce żelaza. Stanowi ono cenny materiał poznawczy dla studiów nad rolnictwem i jego rolą w gospodarce plemion zamieszkujących Pomorze Wschodnie w owym czasie. Dotychczas odkryto bowiem jedynie nieliczne ziarna bądź odciski roślin uprawnych⁵. Od-

⁴ Por. Ł. J. Łuka, M. Pietrzak, o.c., s. 92; J. T. Podgórski, *Z badań...*, s. 88, 90; tenże, *Tymczasowe wyniki...*, s. 228, 233.

⁵ Por. M. Klichowska, *Odciski zbóż i roślin strączkowych na ceramice kultury pomorskiej*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 14, R. 36, 1961, s. 142—150. Por. również: K. Godłowski, *Źródła archeologiczne do dziejów rolnictwa w Polsce i stan ich opracowania*, „Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego” t. 3, 1960, z. 1, s. 57—58.

krycie magazynu zboża w istotny sposób uzupełnia również nieliczne dotąd materiały związane z rolnictwem (sierp żelazny oraz żarno i kilka rozcieraczy kamiennych), odkryte na osadzie juszrowskiej.

Materiały ze wschodniej partii stanowiska 3 wskazują wyraźnie, iż osada zajmowała znacznie większy obszar, niż zakładano pierwotnie⁶. W świetle wyników ostatnio prowadzonych badań zwiadowczych, odkryć przypadkowych i badań ratowniczych stwierdzić można również, że cała dolina dolnej Raduni wykazuje liczne pozostałości osadnictwa z końca epoki brązu i wczesnej epoki żelaza oraz wczesnego i środkowego okresu lateńskiego. Poza rozległym stanowiskiem nr 3 w Juszrowsie odkryto kilka dalszych w tej wsi oraz w Pruszcze Gdańskim⁷. Wskazuje to na istnienie w owym czasie w rejonie tego miasta dużego skupiska osadniczego, którego kompleksowe zbadanie przyniosłoby znaczny pożytek dla studiów nad osadnictwem i gospodarką plemion kultury łużyckiej i wschodniopomorskiej.

JANUSZ T. PODGÓRSKI

THE DISCOVERY OF A PIT WITH GRAIN ON SITE 3 AT JUSZKOWO, PRUSZCZ GDAŃSKI DISTRICT

Summary

On 6th April, 1973, the Muzeum Archeologiczne (Archaeological Museum) in Gdańsk conducted salvage investigations on the eastern — as yet un-studied — part of site 3 at Juszrowso, Pruszcz Gdański district. The remains of damaged pits and hearths were struck in a newly-established gravel pit situated close to former excavations. Charred grains of cereals, mainly barley (*Hordeum vulgare*) and fragments of plants (grass and weeds) were found in pit No. 241. The grain store is the first such discovery in the Kashubian group of Lusatian Culture in East Pomorze (Pomerania). Pottery, a fragment of a clay casting mould in a deteriorated state, and animal bones, were collected from damaged pits in the vicinity. The chronology of the material has been established as the turn of the Bronze and Iron Ages.

Materials obtained in recent years indicate the existence of a settlement in the region of Pruszcz Gdański towards the close of the Bronze Age, in the early Hallstatt, also early and middle La Tène, which should be the subject of further complex studies.

⁶ Por. J. T. Podgórski, *Z badań...*, s. 80.

⁷ Materiały ze schyłku epoki brązu i z wczesnej epoki żelaza pochodzą ze stanowisk: Juszrowso — stan. 1, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 11; Pruszcz Gd. — stan. 9, ul. M. Fornalskiej, stan. 13, ul. Bohaterów Armii Radzieckiej, stan. 18, ul. Podmiejska, stan. 20, ul. Dąbrowskiego. Stanowiska z tego okresu znajdują się również w sąsiednich miejscowościach, np. w Ciepłowie i Straszynie.